

زبان و ادبیات فارسی در هندوستان

در حاشیه سمینار زبان و ادبیات فارسی در کشمیر (از ۲۶ تیر تا ۱۷ مرداد ۱۳۵۷) روابط سیاسی و فرهنگی ایران و هند در دوران اسلامی به یکهزار سال قبل مربوط می‌شود، یعنی زمان ناصرالدین سبکتگین و سلطان محمود غزنوی. فتوحات سلطان محمود در هندوستان و لشکرکشیهای وی در اشعار شاعران بزرگ عصر غزنوی ماننسد: عنصری و فرخی سیستانی کاملاً منعکس و آشکار است.

اغلب خاندانهائی که در گذشته در نواحی مختلف هندوستان حکمرانی کرده‌اند از نژاد ایرانی و فارسی زبان بوده‌اند، مانند: غزنویان، سلاطین بنگاله، سلاطین کشمیر، بهمنیان و پادشاهان گجرات.

در سال ۹۳۲ هجری ظهیرالدین بابر شاهزاده تیموری که در خراسان زاده شده و در آنجا پرورش یافته بود بر قسمت اعظم هندوستان دست یافت و پس از قرن‌ها سرزمین پهناور هند در زیر لوای واحدی درآمد. بابریان یا مغولان بزرگ ۳۴۲ سال در آن سرزمین فرمانروائی کردند و در سراسر این مدت دربارشان پر از نویسنده و گوینده فارسی زبان بود (مخصوصاً در دوره پادشاهی همایون و اکبر و جهانگیر و شاه جهان و اورنگ زیب). بیشتر اسناد تاریخی دوره اسلامی هندوستان به زبان پارسی است. زبان فارسی متجاوز از هشتصد سال زبان ادبی مسلمانان هند بوده است و در این مدت شاعرانی ماننسد: فیضی، دکنی، امیر خسرو دهلوی، غالب و اقبال افکار بلند و اندیشه‌های عالی خود را به زبان فارسی بیان کرده‌اند.

- در تابستان سال جاری با همکاری بنیاد فرهنگ ایران وبخش فارسی دانشگاه کشمیر (هندوستان) سمینار بازآموزی زبان و ادبیات فارسی به مدت سه هفته در شهر (سرینگر) مرکز کشمیر برگزار شد . در این دوره حدود ۶۰ تن از استادان و معلمان زبان و ادبیات فارسی در دانشگاهها و کالجهای مختلف هندوستان شرکت کرده بودند . در طی این مدت چند تن از استادان از جمله آقایان : دکتر محمد جعفر محبوب ، دکتر علی اکبر جعفری ، هادی کسروی (از خانه فرهنگ ایران در دهلی) و نگارنده این گزارش به تدریس پرداختند و تنی چند از استادان و دانشمندان ایرانی نیز سخنرانیهائی ایراد کردند ، از جمله آقایان : دکتر پرویز خانلری ، دکتر جلال متینی و دکتر مشایخ فریدنی . سخنرانیهای مهمی که در طی این مدت ایراد گردید عبارت بود از :
- ۱- نکاتی پیرامون شعر معاصر فارسی توسط آقای دکتر پرویز خانلری استاد دانشگاه تهران .
  - ۲- راز جاودانگی شاهنامه فردوسی توسط آقای دکتر جلال متینی استاد دانشگاه فردوسی .
  - ۳- ملاحظاتی در باره شاهنامه فردوسی به وسیله آقای دکتر محمد جعفر محبوب استاد دانشگاه تهران .
  - ۴- ترجمه عوارف المعارف توسط پروفیسور ندیر احمد استاد دانشگاه علیگر (هند)
  - ۵- اشعار باز شناخته از ناصر خسرو ، امیر معزی و سوزنی توسط آقای دکتر امیر حسن عابدی (استاد دانشگاه دهلی) .
  - ۶- هندیان در ایران به وسیله آقای دکتر علی اکبر جعفری .
  - ۷- امیر خسرو شاعر غزلگوی فارسی هند توسط آقای دکتر شمسالدین احمد استاد دانشگاه کشمیر .
  - ۸- سیاست نامه و خواجه نظام الملک توسط آقای دکتر پاندیتا استاد دانشگاه کشمیر .
  - ۹- ویژگیهای شعر امروز ایران توسط آقای فریدون مشیری (شاعر معاصر) .
  - ۱۰- ادبیات فارسی در دوره مشروطیت توسط نگارنده این مقاله .
  - ۱۱- معرفی چند نویسنده معاصر ایران توسط آقای جمال میرصادقی (نویسنده معاصر) .
  - ۱۲- زبان فارسی در کشمیر و کشمیر در ادب فارسی به وسیله آقای دکتر مشایخ فریدنی .
  - ۱۳- نصاب آموزش فارسی در هند توسط آقای دکتر اظهر دهلوی (استاد دانشگاه جواهر لعل نهرو) .

۱۴- زبان استاندارد فارسی توسط آقای دکتر نورالحسن انصاری (استاد دانشگاه

دهلی) .

۱۵- شرح و تفسیر غزلی از دیوان شمس توسط آقای سعیدی سیرجانی .

۱۶- تدریس آثار فارسی و هندی در هند و ایران توسط آقای دکتر بوسف (دانشگاه

دهلی) .

استان زیبای (جامو و کشمیر) که در شمال هندوستان قرار دارد با سه میلیون

جمعیت از مناطق سرسبز و باصفای آن کشور به شمار می رود .

قدسی شاعر دربار شاهجهان در وصف کشمیر گفته است :

خوشا کشمیر و خاک پاک کشمیر

که سر برزد صفا از خاک کشمیر

نگاه از دیدن آن تازه وتر . . .

چه کشمیر آبروی هفت کشور

شاعر دیگری در باره کشمیر چنین سروده است :

اگر فردوس بر روی زمین است همین است و همین است و همین است

در کشمیر مناظر و بناهای دیدنی و بیلاقات زیبا و خوش آب و هوا و مساجد

و معابد و دریاچه‌های بسیار وجود دارد .

در زمستانها که در این استان برف می بارد و هوا بسیار سرد می شود بیشتر سازمانهای

دولتی و کارمندان به قسمت (جامو) انتقال می یابند . دانشگاه دوماهی تعطیل می شود

و دانشجویان به کارهای پژوهشی و دروس عملی می پردازند . معروفترین و زیباترین نقاط

دیدنی سرینگر (کشمیر) عبارتند از :

پهلاگام که در ۱۰۰ کیلومتری سرینگر واقع است و دارای جنگلهای سرسبز و دره‌های

خرم و چشم اندازهای بسیار زیبا می باشد .

گلمرگ که در ۴۵ کیلومتری سرینگر قرار دارد و محل بازیهای زمستانی و منطقه ای

بیلاقی است .

باغهای مغول (مغول گاردنر) و آن شامل چندین کاخ و باغ متعلق به دوره

پادشاهان مغولی هند است که عبارتند از : چشمه شاهی - باغ نشاط و شالیمار .

صنایع دستی کشمیر و مخصوصاً " شال و پشمینه صنایع چوبی آن بسیار معروف است .

استان کشمیر با ایران و جوه شباهت بسیار دارد و پیشینه فرهنگی و سیاسی بین آن دو

مربوط به زمانهای بسیار قدیم می شود . درخت چنار در همه جا به چشم می خورد و به

همین صورت فارسی (چنار) نیز تلفظ می گردد . وجود چنار و جوه شباهتهای گوناگون

میان ایران و کشمیر سبب گردیده است که کشمیر را (ایران صغیر) بنامند .

بسیاری از واژه‌های فارسی در زبان کشمیری راه یافته است که هنوز هم به کار میروند و پاره‌ای از آنها عبارتند از :

آب - آزاد - بابا - بارگاه - بازی (فریب) - بچه - بنده - بوسه - بیبازار - بیمار و غیره .

یکی از نقاط دیدنی کشمیر محلی است به نام (حضرت بل کشمیر) که به روایتی تار موئی از حضرت رسول اکرم (ص) در آنجا نگهداری می‌شود . این محل دارای بنای قدیمی بوده و اخیراً تخریب و به جای آن مسجدی عظیم ساخته شده است . در روزهای مذهبی مانند ۲۷ رجب (مبعث رسول اکرم " ص ") و ۱۳ و ۱۷ (ربیع الاول) میلاد حضرت رسول " ص " موی حضرت که در صندوقهای قرار دارد در معرض تماشای همگان قرار می‌گیرد . داستان آمدن تار موی حضرت به کشمیر نیز خود تاریخچه مفصلی دارد که به زمان اورنگ زیب (سال ۱۱۱۱ هجری) مربوط می‌شود که گویا از طریق بیجاپور آمده است . در این باره شعری فارسی به صورت ماده تاریخ سروده شده که تاریخ ورود تار موی را معین می‌کند .

محتاجان را به وقت حاجت طلبی
تاریخ ورود آن یکی هاتف گفت :
موتی مدد است یار رسول عربی
" کشمیر مدینه بشداز موی نبی " (= ۱۱۱۱)
صدر اعظم کشمیر جناب شیخ محمد عبدالله معروف به (شیر کشمیر) از احترام خاصی برخوردار هستند و خود و همسرشان در جهت عمران کشمیر و رفاه مردم این استان کوشش فراوان مبذول می‌دارند .
در جلسه معارفی که صدر اعظم کشمیر با هیئت ایرانی ملاقات کردند ایشان درباره سابقه فرهنگی ایران و کشمیر و نفوذ فرهنگ ایرانی بیانات مبسوطی ایراد کردند و خواستار ادامه و توسعه این روابط شدند .

ساعت ۴^۱/_۴ روز چهارشنبه ۱۱ مرداد ۱۳۵۷ در تالار تانگور برنامه‌ای از سوی فرهنگستان کشمیر (کالج رال آکادمی) ترتیب یافت که مهمترین قسمتهای آن عبارت بود از :
۱ - اجرای شعر معروف حافظ .

به شعر حافظ شیرازی گویند موی رقصند
اسیه چشمان کشمیری وترکان سمرقندی به
به همراهی سنتور و طنپور و آواز خانم شمیمه دو .

۲ - شعری از اقبال تحت عنوان (از خواب گران خیز) که یک بند آن چنین است :
ای غنچه خوابیده چون رنگس نگران خیز
از ناله مرغ چمن از بانگ اذان خیز
کاشانه ما رفت به تاراج عمان خیز
از گرمی هنگامه آتش نفسان خیز

از خواب گران، خواب گران، خواب گران خیز

از خواب گران خیز

همچنین در روز سوم مرداد در حضور جناب شیخ محمد عبدالله صدراعظم کشمیر در کالج دخترانه دولتی (نواکادال کشمیر) برنامه شعر و موسیقی به افتخار هیئت ایرانی و استادان و دانشمندان ایرانی و هندی اجرا شد که مهمترین قسمت‌های آن عبارت بود از :

۱ - شعری از مولانا با مطلع :

به پیش آر سغراق گلگون من
ندانم که بادهست یا خون من

۲ - اجرای غزل معروف حافظ به مطلع :

مطرب خوشنوا بگو تازه به تازه نو به نو ...

۳ - مجلس شاعران و قرائت اشعار فارسی (با شرکت دانشجویان در نقش صائب -

قدسی - کلیم و غنی کشمیری) .

*

در فرصت کوتاهی که دست داد از کتابخانه تحقیقاتی (وابسته به کتابخانه مرکزی

دانشگاه کشمیر) دیدن کردیم . این کتابخانه مجموعاً " ۳۳۶۱ نسخه خطی دارد که ۲۰۰۰

جلد آن به زبان فارسی است . معروفترین نسخ خطی این کتابخانه عبارتند از :

۱ - کتاب تاریخ کشمیر معروف به بهارستان شاهی که در سال ۱۰۲۳ تالیف شده و

مؤلف آن معلوم نیست .

۲ - تاریخ کشمیر موسوم به گوهر عالم از محمد اسلم منعمی (۱۲۰۰ هجری) .

۳ - خلاصه المناقب از نورالدین جعفر بدخشی در باره احوال میرسیدعلی همدانی

صوفی معروف (تالیف حدود قرن نهم) .

۴ - مجموعه رسائل . (منهاج العارفین) تالیف ۱۲۹۷ هجری .

۵ - دیوان حافظ به قطع $\frac{1}{4} \times 9$ اینچ و خط نستعلیق درشت (بدون تاریخ) .

۶ - تحفة السلاطین که در ۱۱ رجب ۱۲۷۶ تحریر شده است (فضل الدین لاهوری) .

۷ - شاهنامه فردوسی که در ۱۰۷۰ هجری در اصفهان به وسیله محمد بن حاجی بر

پشتی نوشته شده و ۳۵ تصویر مینیاتور دارد .

۸ - صد پند لقمان حکیم ، نستعلیق برجسته ، آب طلا که در ۱۲۷۸ هجری به

وسیله پیر بخش پسر جان محمد در (پنجاب) نوشته شده است .

*

معروف است که میر سید علی همدانی معروف به شاه همدان اسلام را در کشمیر ترویج نموده است. خانقاه شاه همدان در کشمیر زیارتگاه مسلمانان است. مسجد جامع کشمیر نیز بسیار بزرگ و دارای بنائی محکم است و سبک معماری آن به شیوه معابد بودائی می باشد.

*

کلاسهای درس و محل برگزاری سمینار و سخنرانیها کاملاً رنگ ایرانی داشت و همه جا به زبان فارسی سخن می گفتند. بر در و دیوارها خط فارسی به چشم می خورد و شعار سمینار این بیت حافظ بود که در تمام مدت سمینار بر روی پارچه بزرگی خودنمایی می کرد. به شعر حافظ شیراز می رقصدند و می گویند سیه چشمان کشمیری و ترکان سمرقندی و خلاصه آنکه به قول سعدی.

گر بگویم که مرا با تو سروکاری نیست
در و دیوار گواهی بدهد کاری هست
تلاش و کوشش صادقانه برگزار کنندگان سمینار حقیقتاً "تحصین برانگیز بود، توفیق بیشتر همگی را از خداوند بزرگ مسئلت داریم.

۲۵ / مهرماه / ۱۳۵۷

بقیه از صفحه ۱۸

برد که بنا بر تصریح نویسنده، کتب مورد ذکر را تالیف و آماده طبع کرده، ولی توفیق چاپ و انتشار آنها را نیافته است. این کتابها عبارت است از:

- ۱- سفر نامه شامل شرح کلیه مشاهدات و مناظرات آیتی با اشخاص و اعترافات نویسنده.
- ۲- گلین دوم آیتی یا فرهنگ پارسی مجلد دوم.
- ۳- گلین سوم آیتی یا فرهنگ پارسی مجلد سوم.
- ۴- داستان هوگوی ایرانی مجلد دوم.
- ۵- کتاب نقد الشعر و بدیع.
- ۶- رساله اقتصاد نویسی ترجمه از کتاب معروف دکتر غزاله دانشمند ترک با اضافاتی از آیتی.
- ۷- ترجمه امین و مامون.
- ۸- دیوان آیتی متضمن قصاید، مثنویها، قطعات، غزلها، رباعی و اقسام دیگر شعر فارسی و عربی که بر روی هم از روی تخمین شامل صد هزار بیت بوده است (پایان)